

Autoriõigusi vahendab Eesti Teatri Agentuur.

Tallinna Linnateater

Lai 23, Tallinn 10133
linnateater.ee

facebook.com/linnateater
twitter.com/linnateater
instagram.com/linnateater

Kavalehe koostas Triin Sinissaar,
kujundas Katre Rohumaa,
fotod proovist Siim Vahur

Marius Ivaškevičius

Kant

(Kantas)

Leedu keelest tõlkinud **Tiiu Sandrak**,
lavastuse jaoks mugandanud
Elmo Nüganen, Toomas Kall ja trupp

Lavastaja
Kunstnik ja valguskunstnik
Muusikaline kujundus

Elmo Nüganen
Kristjan Suits
Riina Roose
ja Jaak Jürisson
Arbo Maran

Helikujundaja

Etenduse juht

Ingrid Noodla

Esietendus 13. aprillil 2019 Hobuveskis

Teatri peanäitejuht: Elmo Nüganen
Teatri direktor: Raivo Pöldmaa

Trupp tänab abi eest Eduard Parhomenkot,
Ott Sandrakut ja Joonas Hellermad.

Osades

Immanuel Kant, filosoof	Kalju Orro
Martin Lampe, Kanti majateener	Egon Nuter
Johann Friedrich Schultz, teoloog	Argo Aadli
Johann Friedrich Vigilantius, kohtunik	Andrus Vaarik
Johann Georg Scheffner, Königsbergi politseipealik	Indrek Ojari
Aron Joel, Kanti ihuarst	Alo Kõrve
Phobie Green	Elisabet Reinsalu
Friederike Rebekka, halastajaõde pietistide kogukonnast	Ursula Ratasepp
Anna Regina, ülem-halastajaõde pietistide kogukonnast	Epp Eespäev või Külli Teetamm
Johann Kaufmann, teener	Andero Ermel

Kanti kaasaegse, Preisi kuninga Friedrich II
heliloomingu põhjal improviseerib **Jaak Jürisson**.

I vaatus – **Tahe**

II vaatus – **Naer**

III vaatus – **Armastus**

IV vaatus – **Hirm**

MARIUS IVAŠKEVIČIUS

Foto: Kalju Orro

MARIUS IVAŠKEVIČIUS (sündinud 1973) on leedu kirjanik, näitekirjanik ja režissöör. Lisaks kodumaale Leedule on tema romaane avaldatud Poolas, Saksamaal ja Venemaal ning Ivaškevičiuse näidendid on jõudnud lavale ka Venemaal, Saksamaal, Itaalias, Prantsusmaal, Poolas, Soomes, Lätis, Eestis ja isegi Uus-Meremaal. Lavastajate hulka, kes on tema näidenditega tööd teinud, kuuluvad Kirill Serebrennikov, Oskaras Koršunovas, Rimas Tuminas, Mindaugas Karbauskis, Aleksandar Popovski jt. Ivaškevičius on neli korda pälvinud Leedu parima näitekirjaniku preemia ning 2017. aastal pärjati teda Venemaal Kuldse Maski auhinaga näidendi „Vene romaan“ eest. 2018. aastal omistati Ivaškevičiusele Leedu olulisim kultuuripreemia, Rahvuslik Kultuuriauhind.

Leedu filoloogi haridusega Ivaškevičius tegutses pärast Vilniuse Ülikooli lõpetamist mõned aastad ajakirjanikuna ning selle kõrvalt debüteeris ka ilukirjanduses. 1996. aastal avaldas ta novellikogu „Milleks lapsed“, 1998. aastal järgnes romaan „Pilvest sündinud ajalugu“. Samal aastal kuulutati Leedus välja üleriigiline näidendivõistlus ning Ivaškevičius võitis sellel esikoha näidendiga „Naaber“, mis toodi lavale Vilniuse Riiklikus Noorsooteatris. Paraku ei jäänud autor lavastaja tõlgendusega rahule, niisiis otsustas ta oma järgmisi näidendeid mitte kergekäeliselt loovutada ja

tõi Oskaras Koršunovase Teatris ise lavale oma näidendi „Malõš“, kus küüditamine põimib kokku ühe Leedu ja ühe Siberi pere saatused. Lavastus osales mitmetel festivalidel nii Euroopas kui ka Venemaal.

Ivaškevičiuse järgmine näidend „Lähedane linn“ kaksikelu elavast skandinaavia naisest ei pärvinud Leedu teatrites tähelepanu, paradoksaalselt sai sellest aga tema kõige rohkem välismaal lavastatud teos, muuhulgas tõi selle Läti Rahvusteatris suure menuga lavale Kirill Serebrennikov. Ivaškevičiuse tuntumate ja rahvusvaheliselt levinumate teoste hulka kuuluvad ka „Madagaskar“, mille esmalavastus Rimas Tuminaselt on olnud rohkem kui kuusteist aastat Vilniuse Väikese Teatri repertuaaris pidevalt välja müüdud, Lev Tolstoi elust kõnelev „Vene romaan“, mis sündis koostöö raames Moskva Majakovski Teatrit juhtiva leedu lavastaja Mindaugas Karbauskisega ja „Väljaheitmine“, mille seadis Leedu Riikliku Draamateatri lavale Oskaras Koršunovas. Pärast nõukogude okupatsiooni lõpu Läände rännanud leedulaste saatusest rääkiv „Väljaheitmine“ oli ka esimene Ivaškevičiuse näidend, mis jõudis Eesti publiku ette, 2016. aastal lavastas selle Eesti Draamateatris Hendrik Toompere jr.

Ivaškevičiuse teravat sotsiaalset närvi isoleerustab Ukraina sündmustest inspireeritud „Suur kurjus“, mille lavastas Leedu Riiklikus Draamateatris ungarlane Árpád Schilling ning mis on vallandanud lausa poliitilisi debatte otse teatri-saalis. Kõige värskemaks teoseks Ivaškevičiuse sulest on näidend „Magamine“, mille tegevus toimub aastal 2117.

Idee „Kanti“ kirjutamiseks andis Ivaškevičiusele hiljuti meie seast lahkunud legendaarne leedu lavastaja Eimuntas Nekrošius, kes palus tal lugeda Immanuel Kanti „Puhta mõistuse kriitikat“ ja mõelda, kas seda oleks võimalik mingil viisil lavale tuua. Enda sõnul oli ettepanek Ivaškevičiusele ootamatu ja intriigeeriv. „Puhta mõistuse kriitika“ on siiski Kanti tähtteos, filosoofiline pätkel, mis on pakkunud ränka peamurdmist kõige helgematele peadele nii autori eluajal kui ka tänapäeval.

Ivaškevičius tutvus põhjalikult „Puhta mõistuse kriitika“ ja selle erinevate tõlgendustega, kuid teosest endast üsna ilmselgetel põhjustel siiski näidendit ei tulnud, see-eest inspireerisid näitekirjanikku lisaks Kanti filosoofiale ka tema isiksus ja elukäik. Ta hakkas uurima ajastut, mil filosoof elas, hankis selle kohta raamatuid ja gravüüre. Sündis näidendi esmaversioon kaheksale meesnäitlejale.

„Lugesin selle Nekrošiusle ette. Pärast vaikisime pikalt. Lõpuks ütles ta, et tead, see on väga huvitav, aga kaheksa vanameest ajavad laval üksteist hulluks,“ jutustas Ivaškevičius Linnateatri „Kanti“ lavastuse trupiga kohtudes. Nii lisandusid „Kanti“ naistegelased.

Mitmetel loomingulistel ja isiklikel põhjustel Nekrošius siiski loobus „Kanti“ lavastamisest ning esmalavastuse tõi välja hoopis Moskva Majakovski Teatris teine tuntud leedu lavastaja Mindaugas Karbauskis.

Autori eessõna näidendile „Kant“

KUIDAS KÕIKE SEDA MÕISTA?

Parim viis seda mõista oleks üritada näha – õigu-
poolest muidugi ette kujutada – rahulikku, pika-
toimelist Ida-Preisimaa linna Königsbergi, mida
ei ole enam olemas. Preisimaa jaoks, mida samu-
ti pole enam olemas, on see pealinn, ent maailma
mastaabis vaid paras provints. Maailm ise on alles
suhteliselt noor ega ole veel kaht ilmasõda ja XIX
sajandi industrialiseerimist tunda saanud ning ei
aima esiotsta mitte midagi ei tollest ega tulevasest
aastasajast. Prantsusmaad raputab peatselt nende
Suur revolutsioon, mis aga ootab esialgu tulevikus.

Seevastu praegusaeg on rahulik. Ajalehtedest
saadakse teada, et Ameerika olla nüüd iseseisev,
Prantsusmaal olla taevasse tõusnud esimesed õhu-
balloonid ja nõnda on maamunale ilmunud esime-
sed lendavad inimesed. Samal ajal sülitab Islandil
aga üks tulemägi laavat. See purskab juba mitmen-
dat kuud ja kohutavad tuhapilved on endasse mäs-
sinud ning ära mürgitanud pool Põhja-Euroopat.
Ent sellest siinmail ei teata: ajalehed ei kirjuta sõna-
gi. Königsbergis on juba november, kuid soe ja kena

nagu septembrikuus. Kõik on kahtlaselt rahulik.

Säärane on üldjoontes vaadeldav aeg, edasi peab juba laskuma Königsbergi ning otsima üles Prinzessinstrasse. Tolle tänava maja number 3 ongi meie tegevuskoht: kahekordne elamu suure tagaaiaga vastu linnavanglat. Just nimelt seal elab meie kangelane Immanuel Kant, kel on parajasti kätte jõudmas lõunasöögi aeg. Mida tähendab tema lõuna toonases Königsbergis, jääb üle vaid ette kujutada, sest lõpuni mõista pole seda võimalik. Tegu on rituaaliga. Kant sööb üks kord päevas, niisugune on tema režiim. Ent lõuna kestab kaua – kolm-neli tundi, mõnikord isegi pool päeva. Lõunatakse koos sõprade, eranditult Königsbergi eliiti kuuluvate meestega. Vesteldakse kõigest, kuid mitte iial tööst.

Söögituba ümbritsevat maailma tasub vaimusilma ette manada kahel põhjusel:

1. Me ei lahku enam kõnealusest toast, sest kogu ilmas pole midagi tähtsamat kui seesinane tuba.

2. Kujutlusvõime on eranditult Inimese privileeg. Siinsel planeedil üritab üksnes Inimene näha seda, mida tegelikult ei ole olemas. See on võimalus iseennast proovile panna.

Ent see on vaid üks Inimese omadustest, eksisteerib veel palju teisi, millele mees Prinzessinstrasselt ongi pühendanud kogu oma elu. Et mõista Inimest,

peab ta kõigepealt leidma midagi, mille abil ta suudaks kõike mõista. Ta peab leiutama instrumendid ning seejärel hakkama filosoofiliste skalpellidega lahkama mõistust. See on ebainimlik vaev. Uurida mõistust mõistuse abil on peaaegu sama hea, kui proovida nõelaga torgata sedasama nõela.

Kuid tema torkas. Märgistas mõistuse piirid. Määratles Inimese, võttis ta osadeks ja kirjeldas, kuidas kõik toimib. See oli Inimese paljastamine, aga samas ka Tolle paljastamine, kes inimese lõi: olgu ühtede jaoks selleks Jumal või teiste jaoks Kõrgeim Maailmamõistus. Pole raske taibata, miks Kõrgeim Maailmapilk oli korraga suunatud sinna – majja Prinzessinstrassel.

Ning lõpetuseks. Aja ja ruumi aspektist on see üpris askeetlik teos. Üks päev, alates pärastlõunast, ruumiks üks tuba. Ometi on tegu väga erilise kohaga, mille aeg ja omal moel isegi ruum on hüljanud – pole ei maja, ei tänavat ega mingit märki, et seal on üldse kunagi midagi olnud ... – mis tähendab, et kuskil, kus iganes, on kõik see alles. Päev, millest on möödas juba üle paari aastasaja, heljub kusagil Ilmaruumis. Koos toona toimunuga. Ma ei tea seda täpselt, kuid tean kedagi, kes teab. Sest meie kangelane on ikka öelnud: kui ma ei tea, siis ma usun.

Ja mina usun, et ühel selgel Maailmakõiksuse
ööl, mil taevatähed pole ülearu agarad, ilmutab see
päev ennast taas. Seda saab isegi käega katsuda.

Leedu keelest tõlkinud Tiiu Sandrak

IMMANUEL KANT

(22. aprill 1724 – 12. veebruar 1804)

Portree autor Johann
Gottlieb Becker (1768)

Immanuel Kant on üks olulisemaid mõtlejaid, uusaaja filosoofia peamisi kujundajaid, kelle mõju ulatub tänasesse päeva üle terve maailma. Eluajal olid tal tihedad kontaktid Liivi- ja Kuramaaga. Oma olulisemad teosed lasi ta trükkida Riias, selles mõttes on ta siitkandi filosoof.

Kant sündis Ida-Preisimaal Königsbergi eeslinnas sadulsepa perre neljanda lapsena üheksast. Tema vanemaid iseloomustas sügav pietistlik religioosus. Nende vaesuse tõttu toetasid Kanti kooliharidust peresõbrad. 1740–46 õppis Kant Königsbergi ülikoolis matemaatikat, loodusteadusi, teoloogiat, filosoofiat ja klassikalist ladina kirjandust. 1747–54 tegutses eraõpetajana Königsbergi lähiümbruskonnas. Aastal 1755 pomoveerus Königsbergi ülikoolis magistriks ja omandas eradotsendina õiguse pidada loenguid. 1766 sai Königsbergi kuningalossi raamatukoguhoidjaks, mis oli tema esimene kindla sissetulekuga ametikoht. Siiani oli ta pidanud elatuma loengukuulajate tasudest. 1764 oli ta lükanud tagasi Königsbergi ülikooli pakutud luulekunsti profesuuri. 1769 lükkas tagasi professuuride pakkumised Jenast ja Erlangenist. 1770 kutsus Königsbergi ülikool Kanti loogika ja metafüüsika korralise professori ametikohale, kus oli tegev aastani 1796. Aastail 1786 ja 1788 rektor. Kant pole olnud abielus. Tal oli aga palju õpilasi ja filosoofilisi järgijaid. Kanti vahetu õpilane ja loogikaloengute väljaandja Gottlob

Benjamin Jäsche oli taasavatud Tartu ülikooli esimene filosoofiaprofessor.

Kanti olulisemad teosed on „Puhta mõistuse kriitika“ (1781), „Prolegomena igale tulevale metafüüsikale, mis on võimeline esinema teaduse-na“ (1783, eesti keelde tõlkinud Jüri Saar, 1982), „Alusepanek kommete metafüüsikale“ (1785), „Praktilise mõistuse kriitika“ (1788), „Otsustusjõu kriitika“ (1790), „Religioon ainuüksi mõistuse piires“ (1793) ja „Kommete metafüüsika“ (1797).¹

Kanti filosoofia kujunemiskäigus eristatakse eelkriitilist ja kriitilist perioodi. Hilisem neist saab alguse 1781. aastal ilmunud „Puhta mõistuse kriitika“, mida peetakse tema kõige mõjukamaks teoseks. Eelkriitilisel ajajärgul olid Kanti peamisteks huviobjektideks loodusteadus ja natuurifilosoofia, edaspidi lõi ta tervikliku filosoofiasüsteemi – kriitilise ehk transtsendentaalse idealismi, uurides inимтunnetuse piire, võimalikkust ja olemust.

¹ Lähiaastatel peaksid eesti keeles ilmuma „Puhta mõistuse kriitika“ (tlk Andres Luure) ja „Alusepanek kommete metafüüsikale“ (tlk Eduard Parhomenko). Mitmeid Kanti lühemaid tekste on võimalik eesti keeles leida ajakirjast Akadeemia: „Kostmine küsimusele: mis on valgustus?“ (tlk Eduard Parhomenko, 4/1990); „Idee üleüldisest ajaloost maailmakodanlikus sihis“ (tlk Andrus Tool, 3/1998); „Uurimus loomuliku teoloogia ja moraali printsiipide selgusest“ (tlk Piret Kuusk, 4/2001), „Arvatavast õigusest inimarmastusest lähtudes valetada“ ja „Valest“ (tlk Eduard Parhomenko, 12/2004). Eesti keeles ilmunud Kanti filosoofia esitustest on Madis Kõivu näidend „Filosoofipäev“ (Näidendid III, 2009) sügavalt algupärane.

Oma kriitilises filosoofias esitab Kant radikaalselt uudse käsituse metafüüsikast ja tunnetusteooriast. Metafüüsika pole enam teadus absoluutsest, nagu metafüüsikat mõistsid „dogmaatilised“ filosoofid (Kanti jaoks Christian Wolffi laadi ratsionalismi pooldajad iseäranis), vaid inim mõistuse piiridest. Kanti õpetuse kohaselt peab filosoofia toimima tunnetusteoreetilise „piirivalvurina“, kes astub vastu kõikvõimalikele katsetele liikuda teispoole meelelise kogemuse piire, neid rikkuda, mida mõistus loomuldasa kipub tegema puht iseendast lähtuvalt ja oma eesmärkide nimel. Meie teadmised tuleb rajada meeleanndmetele. Samas aga ei tähenda meeletajud kogu meie tunnetust ega ole sellele ammendavaks seletuseks. See, kuidas ja mida tunnetame, on ühtlasi määratud ja vormitud meie tunnetusvõime tegevusega meelelisuse puhaste vormide (aeg ja ruum) ja aru kategooriate (nt põhjuslikkus) osalusel, seda enne kogemust, ehk sellest sõltumatult (*a priori*), ent selle võimalikkust silmas pidades (ehk transtsendentaalselt). Kogemusega piiratud tunnetuse haardest jääb välja „asi iseendast“ (*Ding an sich*) ehk siis see, mis on inimtunnetusest sõltumatult ehk ei vasta inimtunnetusvõime puhastele vormidele ja mõistetele ega korreleeru nendega. Nii piirdub tunnetus sellega, mille läbi asi iseendast meie meeli afitseerib ehk nähtub meile (nähtumused), seejuures ise tunnetamatuks jäädes.

Teoreetilisi mõttekonstruktsioone, mis aga lähtuvad ainuüksi mõtlemisest, selle puht ratsionaalsetest printsiipidest (formaalne loogika) ega seo end kogemuse võimalikkuse tingimustega ehk siis pretendeerivad asja iseendast tunnetamisele, ei saa Kanti järgi tunnetuseks pidada. Siit tulenevalt lükkab Kant ümber kõik puht ratsionaalsetele argumentidele tuginevad Jumala olemasolu ja hinge surematuse tõestused. See aga ei vii Kanti jumalaeituseni, vaid vastupidi, Jumal kui praktilise mõistuse postulaat on tema jaoks moraaliseaduse alus, mida ei saa teoreetiliselt tõestada, mis aga koos vabaduse ja hinge surematusega moodustavad inimese jaoks ülima hüve ehk ideaali, mille realiseerimine viib õnnelikkuseni. Nii mõistetult on Jumal tegelik sedavõrd (meie kõlbeliste tegude printsiibina), kuivõrd võtame oma tegudele lähtekohaks moraaliseaduse, mis on meie omaenda puhta praktilise mõistuse poolt meile järgimiseks antud (vabadus kui autonoomia). Kui Kanti teoreetilises filosoofias tähendab mõistuse kriitika puhtale teoreetilisele mõistusele loomuumaste ülemääraste tunnetuslike pretensioonide (enese)piiramist (kogemuse võimalikkuse suhtes), siis praktilises filosoofias tähendab mõistuse kriitika praktilise mõistuse puhastamist meelelisusest, tunnetest, üldse kõigest, mis võib olla empiirilist päritolu, ning särasena piirab (ehk tühistab) praktilise mõistuse absoluutset vabadust

moraaliseaduse (enese)kehtestamisel ehk autonoomiat. Moraaliseaduse sõnastab Kant kategoorilise imperatiivi vormelitenä.

Üleüldise seaduse vormel: Tegutse vaid seesuguse maksiimi ehk subjektiivse printsiibi järgi, mille läbi saad sa ühtlasi tahta, et ta üleüldiseks seaduseks saaks.

Inimsuse ehk eesmärk omaette vormel: Tegutse nii, et sa tarvitad inimsust nii oma isikus kui ka iga teise isikus alati ühtlasi kui eesmärki, mitte kunagi pelgalt kui vahendit.

Autonoomia vormel: Tegutse nii, et su tahe oma maksiimi läbi saaks iseennast vaadelda ühtlasi üleüldiselt seadusandvana.

Moraaliseadus avaldub inimesele kohusena (*Pflicht*). Vahest kõige teravamaid vastuväiteid on esile kutsunud kõlbeline kohus kõnelda ainult tõtt ehk siis igasuguse hädavale keeld, millest Kanti sõnutsi ei või teha vähimatki erandit, mitte isegi armastuse nimel.

Eduard Parhomenko

IMMANUEL KANT – METAFÜÜSIKASSE ARMUNU

Eduard Parhomenko

filosoof, tõlkija, Tartu Ülikooli õppejõud

Kuidas kõnelda Immanuel Kantist? Kuidas pääseda Kanti tarkusele ligi? Hankida näiteks tema surimask, nagu omal ajal tegid siitkandi mehed Karl Morgenstern ja Gottlob Benjamin Jäsche, Kanti filosoofilised õpilased. Mask on nüüd väljas Tartu Ülikooli Kunstimuuseumis – vaid kaitseklaas meid lahutamas. Ent kas see on Kant, kes säält oma kipsis tühipilgul vastu vaatab? 1799 olla Kant hoiatanud: „Mu härrad, olen vana ja nõder, peate võtma

mind kui last.“ „*Langentkanteter Kant*“ ehk juba „pikalt lahtikantitud Kant“ olla lausunud mõni aasta enne filosoofi surma tema vana sõber Johann Georg Scheffner, pidades silmas kunagist geniaalsust, mis teinud Kantist Kanti.

Võib aga üritada nagu luuletaja Heinrich Heine, kes oma kirjatükis „Religiooni ja filosoofia ajaloost Saksamaal“ (1835) teab pajatada: „Immanuel Kanti elulugu on raske kirjeldada. Kuna tal polnud ei elu ega lugu. Ta elas mehaaniliselt korrapärast, peaaegu abstraktset vanapoisi elu ühel vaikselt kõrvalisel tänaval Königsbergis, vanas linnas Saksamaa kirdepiiril. Ma ei usu, et sealse katedraali suur kell kiretumalt ja reeglipärasemalt oma välist päevatoimetamist sooritas kui tema kaasmaalane Immanuel Kant. Tõusmine, kohvi joomine, kirjutamine, loengu pidamine, lõunastamine, jalutamine – kõigel oli oma kindel aeg ning naabrid teadsid päris täpselt, et kell on pool neli, kui Immanuel Kant oma halli pihtkuuega, hispaania roost kepp käes, oma maja uksest välja astus ja väikese pärnapuiestee poole jalutas, mida veel praegugi tema pärast Filosoofi teeks nimetatakse. Kaheksa korda jalutas ta seal edasi-tagasi, igal aastaajal, ning kui ilm oli halb või hallid pilved vihma lubasid, siis nähti tema teenrit, seda vana Lampet, hirmunult murelikuna tema taga kõndivana, pikk vihmavari käes, nagu mõni ettehoolduse kuju.“

See tänapäevalgi populaarne kujutlus Kantist, tema „abstraktsest elust vanapoisina“ selle „me-
haanilises korrapäras“, mis taoliste kujundite abil
ühtlasi üritab üldarusaadavalt iseloomustada tema
filosoofiat, läheb paljuski tagasi sellele Heinelt pä-
rinevale anekdootlikule kirjeldusele. Ent teadaole-
valt haakub see vaid vananeva Kanti eluviisiga. Ja
nii on hakatud üles ehitama pilti Kantist kui noo-
rest elulisest magistrist – kui „seltskonna galant-
seimast mehest“. Üheks allikaks on Karl August
Böttigeri ülestähendused saksa valgustusajas-
tust „Kirjanduslikud olud ja kaasaegsed“ (1838).
Muuhulgas jutustab Böttiger sääl, kuidas noor Kant
olla õpetanud Johann Gottfried Herderile, oma too-
nasele õpilasele, seltskondlikkust:

„Kui Herder oli Königsbergist lahkumas, kõne-
les Kant toona 19-aastase noormehega ja manitses,
et too siiski ei peaks raamatute üle nõnda palju mõt-
teid hauduma, vaid pigem tema [Kanti] eeskuju jär-
gima. Tema on väga seltskondlik ning harida saab
end vaid ilmaelus. (Tõesti oli toona härra magister
Kant seltskonna galantseim mees, kandis bordeeri-
tud rõivaid, *postillon d'amour*’i ning külastas kõiki
koteriisid.) Pärastpoole Riias sai Herder Kantilt kir-
ja, kus Kant manitses teda osalusele uues filosoofi-
lises süsteemis ning tuletas meelde, et too ka tema
nõuandele truult palju seltskondades käiks.“

Palju on mõistatatud Kanti armuelu üle. Iseäranis ühe daami kiri on pakkunud ainest spekulatsioonideks:

„Väärt sõber, ega Te imesta, et võtan Teile kui suurele filosoofile kirjutada? Lootsin Teid eile mu aiast leida, kuna aga mu sõbranna oli minuga vargsi kõik alleed läbi käinud ja me oma sõpra selle ilma-kaare alt ei leidnud, siis tegelesin mõõgale sangrihma meisterdamisega, see on Teile pühendatud. Ma pretendeerin Teile seltskonnale homme pärastlõunal, jaa, jaa, ma tulen, kuulen Teid ütlemas, nüüd hästi, me ootame Teid, siis tõmmatakse ka minu kell käima, andestage mulle see meeldetuletus. Mu sõbranna ja mina saadame Teile ühe suudluse sümpaatia teel. Õhk Kneiphoffis on küllap sama, nii et meie suudlus ei kaota sümpateetilist jõudu. Elage mõnusalt ja hästi.“

Selle 1762. aasta 12. juunist pärit võrgutava kirja autor on 33-aastane Maria Charlotta Jacobi, kes oli siis abielus 22 aastat vanema Königsbergi kaupmehe Johann Konrad Jacobiga, kes suhtunud noorde Kanti väga soosivalt. Ja kui kuus aastat hiljem Maria Charlotta lahutab skandaalselt ning abiellub peatselt teisega, ei võta Kant naise küllakutseid enam vastu.

Kui ilmsüüta (*harmlos*) aga oli Kant? Kui „puhas“ peab üldse olema ühe filosoofi elu ja mõtlemine? Ja mistarvis on meil vaja seda teada?

1766. aastal avaldab Kant anonüümselt teose „Ühe vaimudenägija ulmad, seletatud metafüüsika ulmadega“, kus, rünnates rootsi selgeltnägijat ja teosoofi Emmanuel Swedenborgi, võtab Kant ühtlasi ette toona valitseva ratsionalistliku metafüüsika. Tegemist on ka enesekriitikaga ehk Kanti kriitikaga omaenda varasemate arusaamade pihta. Swedenborgi ulmi ja ohjeldamatuid fantaasiad vaimude maailmast naeruvääristades tunnistab aga Kant, kui lootusetult ta ise on armunud metafüüsikasse. Ja käib välja uue määratluse: metafüüsika kui teadus inimhõimuse piiridest selle mõistuse enese printsiipidest lähtuvalt kogemus(e võimalikku!)st silmas pidades – niimoodi peaaegu juba sõnastades lähtekoha oma hilisemale peateosele „Puhta mõistuse kriitika“ (1781). „Puhta mõistuse kriitika“ raskepärane ja karmilt karske mõtteelu taustal riivab silma „Vaimudenägija ulmade“ kergemeelsus: metafüüsika tuleb ligi vaat et frivoolse naisena, aga ei anna ega anna end filosoofile kätte.

„Metafüüsika, kellesse on mul saatus olla armunud, kuigi saan kiidelda vaid harva mõne lembusavaldusega temalt, pakub kahesuguseid eeliseid. Esimene on: täita ülesandeid, mida püstitab uuriv hing, kui ta seirab asjade varjatud omadusi mõistuse abil. Ent tulemus valmistab siin liigagi sageli pettumuse lootustele ja on pääsenud seegi kord me himustavate käte vahelt.

Ter frustra comprensa manus effugit imago

Par levibus ventis volucrique simillima somno.

Teine eelis on inimese arule rohkem kohane ja seisneb selles: hoomata, kas ülesanne on ka määratud sellest, mida võimalik on teada saada ja milline on selle küsimuse suhe kogemusmõistetega, millele kõik meie otsustused peavad alati tuginema. Niivõrd on siis metafüüsika teadus inimese mõistuse piiridest, ja kuna ühel väikesel maal on alati piire palju, siis üldse sõltub palju rohkem sellest, kui hästi tuntakse ja enda käes hoitakse selle valdusi, kui et pimesi minnakse vallutuskäigule /.../“

Need filosoofilise proosa vahele põimitud ladinakeelsed värsid Vergiliuse eeposest „Aeneis“ võiksid olla kõnekad. Kanti kaherealine Vergilius avaneb täielikumalt, kui lisada veel eelnev värsirida:

ter conatus ibi collo dare brachia circum,

Ants Orase tõlkes siis:

„Kolmkord katsusin veel käsi heita ta, kallima, kaela, /
Kolmkord asjata veel kuju haihtuvat haarata käega – /
Hääbus kui tiiblev viirg, kadus eest kui ulm läbi tuule.“

Christoph Friedrich Heilsbergi mälestuste kohaselt suhtunud aga Kant naistesse asiselt: „Ta polnud just suur naissoo austaja, väitnud samuti, et naised ei vääri kusagil mujal kui vaid oma majapidamises kodu- ja perekonnaelu vooruste tõttu austust; kõneles harva nende headest ja halbadest

külgedest. Sellest hoolimata pidas ta abieluseisust vajaduseks ja hädatarvilikuks. Talle endale olid õhutused abiellumiseks vägagi vastumeelsed. Ta lahkus pahasena ühest seltskonnast, kus talle kõigest vaid naljatamisi selleks ettepanekuid tehti. Seejuures ilmutas ta, niipalju kui mina tean, kaks korda oma elus tõsist kavatsust abiellumiseks; ükskord mõtles ta ühele hea kasvatusega leele ja ilusale välismaisele lesele, kes külastas siin sugulasi. Ta ei eitanud, et see oleks olnud naine, kellega ta meelsasti koos elanuks; rehkendas sissetulekuid ja väljaminekuid ning lükkas otsustamist päev-päevalt edasi. Ilus lesk külastas ka sõpru Oberlandis ning abiellus sealsamas mujale. Teine kord puudutas teda üks kaunis westfaali tüdruk, kelle oli reisiseltsilisena kaasa toonud üks aadlidaam, kellel olid valdused Preisimaal; Kant oli selle armsa, samas tubliks kasvatatud isikuga meelsasti seltskonnas; ja pani teda palju tähele, viivitas aga jälle nii väga oma ettepanekutega, et võttis ette teda külastada, kui too oma käskijannaga juba Westfaali piiril oli. Sellest ajast peale ei mõeldud enam abiellumisele. Oma sõpra ma kiita ei taha, ta oli aga erakordne iga-sugusest kiitusest kõrgemal olev mees.“

Oma teostes määratleb Kant abielu õiguslikult kui loomulikku „sugulist ühisust“ ehk „suguühisust“ (*Geschlechtsgemeinschaft*) seaduse järgi. „Õigusõpetuse metafüüsiliste algusaluste“ (1797)

§ 24, mis käsitleb abieluõigust, väärrib tsiteerimist: „Suguline ühisus (*commercium sexuelle*) on vastastikune tarvitus, mida üks inimene teise suguorganitest ja –võimest teeb (*usus membrorum et facultatum sexualium alterius*), ja on kas loomulik (misläbi saab endasuguseid sigitada) või ebaloomulik tarvitus ja see on kas samasoolise isikuga või loomaga mõnd teist sugu kui inimsugu. /.../ Loomulik suguline ühisus on nüüd kas pelgalt loomaliku loomuse (*vaga libido, venus vulgivaga, fornicatio*²) järgi või seaduse järgi. – Viimane on abielu (*matrimonium*), see on kahe erinevat sugu isiku ühendus omamaks eluaegselt vastastikku nende sugulisi omadusi.“

Perekonda, nagu tundub, asendas Kantil tema sõpruskond. Üks suuremaid sõpru oli Joseph Green (1727–1786), Inglismaalt pärit kaupmees, poissmees nagu Kantki. Reinhold Bernhard Jachmannile, oma biograafile, Kant seletanud, et „„Puhta mõistuse kriitikasse“ pole ta kirjutanud mitte ühtegi lauset, mida ta poleks eelnevalt oma Greenile ette kandnud ning lasknud tolle eelarvamusvabal ja mitte ühegi süsteemiga seotud arul hinnata“. Green elanud rangete põhimõtete järgi. Vastavalt kujunes ka Greeni ja Kanti vaheline sõprus „moraalseks“. Kant usaldas oma rahaasjad Greenile. Võib arvata, et Green mõjutas Kanti range, printsiipidel rajaneva eluviisi suunas. Greeni surm mõjus Kantile rängalt. Mõneks

² Lad k: rahutu iha, hulkuv armastus, hoorus.

ajaks loobus ta seltskondlikest koosviibimistest.

1784. aastal ostis Kant endale maja. Maja soetamine ja Greeni surm ajendas Kanti kutsuma sõpru ja õpilasi kaks kuni kolm korda nädalas enda poole koju lõunale. Kujuneb kuulus Kanti lõunasöögilaudkond. Ilmselt sellesse konteksti kuulub Kanti ütlemine, mida ta kord Aristotelesele, kord Sokratesele omistab: „*Meine lieben Freunde, es gibt keinen Freund!*“ – „Mu kallid sõbrad, sõpra pole olemas!“ Olles skeptiline lõpuni siira sõpruse suhtes, rõhutab Kant oma teoses „Alusepanek kommete metafüüsikale“ (1785), et isegi siis, kui pole võtta ühtegi näidet tõelisest sõprusest, tuleb käituda nii, just nagu oleks see võimalik.

Jachmann kirjeldab „meelelahutuslikult“ vestlevat Kanti alljärgnevalt: „Võõrad, kes olid kujundanud endale kriitilise filosoofia sügavmõtteliste teoste põhjal pildi nende autorist, olid tavaliselt kõige meeldivamal moel üllatunud, kui nad seda meest, keda nad olid endale ette kujutanud sünge, enesesse tõmbunud ja maailmast irdunud mõtlejana, õppisid tundma helgemeelse ja haritud seltskonnainimesena.“

„Kant valdas suurt kunsti igast asjast maailmas huvitavalt kõnelda. Tema kõikehaarav õpetatus, mis küündis tavaelu pisimate asjadeni, pakkus talle kõnelusteks kõige mitmekesisemat ainet ning tema

originaalne vaim, mis vaatles kõike omaenda seisukohalt, andis sellele ainesele uue, talle ainuomase vormi. Pole ühtki asja inimelus, mida Kant poleks vahel kõne alla võtnud; aga tema käsitluses omandas ka kõige tavalisem asi huvitava kuju. Ta mõistis kõigi asjade puhul kõige tähelepanuväärsema ja õpetlikuma külje ette võtta; tal oli oskus esile tuua iga asja kontrasti läbi; ta teadis, kuidas ka kõige pisemat asja kujutada selle mitmekülgse kasulikkuse ja kõige kaugemate mõjude järgi, tema kätes oli ka kõige pisem suur, tühisem tähtis. Seetõttu mõistis ta ka igaühega seltskonnas vestelda ja tema vestlus äratas üleüldist huvi. Naisterahvastega rääkis ta naiste tegemistest sama õpetlikult ja meeldivalt nagu õpetlastega teaduslikest objektidest. Tema seltskonnas ei vaibunud vestlus kunagi. Tal vaid maksis oma rikkalikust teadmissalvest välja valida mõni suvaline asi, et sõlmida sellega jutulõng mõneks meelelahutuslikuks kõneluseks.“

Seltskondlikkus seostub Kantil inimese vajadusega sõbraliku läbisaamise ja mõnusa koosolemise järele. See tähendab osasaamist teiste inimeste heameelest, rõõmu nende rõõmust. Seltsivad on sellised omadused nagu jutukus, peenemeelsus, kenadus, tundlikkus ja elavus. Seltskondlik on see, kes suudab olla igas seltskonnas meeldiv. Säärast meeldimist käsitleb Kant esteetilisena. Seltskondlik üksteise nautimine on maitse, esteetilise kogemu-

se küsimus. Seltskondlikkus edendab humaansust (*Humanität*), mida Kant määratleb kui „üleüldist osa-
saamistunnet“ ja „võimet end sisimalt ja üleüldiselt
teistele avaldada“. Maitse säärane seltskondlikkus
on kõlbeline.

Kui veel lähemale astuda neile, kes käisid Kanti
pool lõunasööki, siis võiks küsida, millest nad
seal õigupoolest rääkisid, see tähendab rääkima-
ta, avaldamata jätsid – peale filosoofia sügavike
melanhoolia. Sügavamõttelistest metafüüsistest
küsimustest tuli väidetavalt hoiduda. Need kurna-
sid vaimu, põhjustasid raskemeelsust ja riidu. Süüa
ja juua tuli hoopis ja nautida üksteist! Metafüüsika
polnud seltskondliku konversatsiooniteemana liht-
salt maitsekas – ehk siis seksikas, ütleksime meie.

Eelöeldut silmas pidades äratavad tähele-
panu kaks Kanti pikaajalist sõpra: Theodor Gottlieb
Hippel (1741–1796) ja Johann Georg Scheffner
(1736–1820).

Hippel oli hariduselt teoloog, kes tegi karjää-
ri juristi ja riigiametnikuna, tõustes Königsbergi
linnapresidendiks ja politseidirektoriks. Salaja aga
kirjutas traktaate ja romaane naiste emantsipat-
sioonist. Üliõpilasena käis ta Kanti metafüüsika
ja füüsilise geograafia loengutel. Ent Kant polevat
talle siis muljet avaldanud. Hiljem aga hangib en-
dale Kanti loengute konspekte ning kasutab sealt

mõtteid oma anonüümselt ilmunud teostes nagu „Elukäigud tõusval joonel“ (1778/79), „Abielust“ (1774) ja „Naise bürgerlikust parendamisest“ (1792).

Scheffner oli hariduselt jurist, tegi karjääri sõjaväelase ja kõrge riigiametnikuna; vabamüürlane. Avaldas anonüümselt erootilisi romaane nagu siivutute gravüüridega „Ernst ja Minette“ (1791) või erootilisi luuletusi nagu kogumikus „Luuletusi Grécourt'i maitse järgi“ (1771):

Kõnelus Veenuse kujuga

Sina, Zeusi jumalik tütar,
Miks sääl hoiad oma targalt paindes kätt
Ja siin kadedat rõivast
Kõikvõimsate ilutsoonide ees,
Mida tõmbad oma marmorihule
Nii pelglikult peale, ja häbelikult vaatad maha
Mis on sul puudu? Räägi. Ei ühelegi naisele sobi,
Kes nii ilus on kui sina, kartlikud žestid,
Nüüd, merestsündinu, taas vaata üles
Ega kunagi enam nii pelglikult seisa.

Teate mis, vanas eas Kant tunnistab, et on kogu elu tundnud rinnus pitsitust, et tal valutab! Mistõttu vaevanud teda noorema mehena ka tusameelsus.

„Mul on mu lameda ja kitsa rinnakorvi tõttu, mis jätab vähe mänguruumi südame ja kopsude liikumiseks, loomulik kalduvus hüpohondriaks, mis

varasematel aastatel piirnes elutülpimusega. Aga kaalutlus, et võib-olla on selle südamesurutise põhjus pelgalt mehaaniline ega pole kõrvaldatav, viis varsti niikaugemale, et ma ei pööranud sellele surutisele enam üldse tähelepanu ja sellal, kui rinnus end rõhutult tundsin, valitses peas siiski rahu ja helgus, mis seltskonnas ei jäänud teistele ka avaldamata, seda mitte aga heitlikust meeleolust tulenevalt (nagu hüpohondrikutele omane), vaid sihiteadlikult ja loomulikult. Ja kuna elust tuntakse rõõmu rohkem seeläbi, mida tehakse selle vabas kasutuses, kui seeläbi, mida nauditakse, siis saavad vaimutööd seada pärssumustele vastu teistlaadse tugevdatud elutunde. Pärssumus on mulle jäänud; kuna põhjus on mu kehalises ülesehituses. Aga ma olen õppinud valitsema selle mõju mu mõtetele ja tegudele, juhtides tähelepanu neist tunnetest kõrvale, justkui ei puutukski need minusse.“

Immanuel Kant

ANTROPOLOOGIA PRAGMAATILISES SUHTES³

Kõige kõrgemast moraalifüüsilisest hüvest

Muusika, tants ja mäng kujundavad sõnakehva seltskonna (sest need vähesed sõnad, mida mänguks tarvis on, ei loo konversatsiooni, mis eeldab mõtete vahetamist). Mäng, mis *väidetavalt peaks* täitma vaid tühimikke konversatsioonis pärast söögilauda, on tavaliselt siiski põhiasi: kui tulu teenimise vahend, kusjuures afektid on kõvasti üles köetud – siin kehtestatakse teatud omakasupüüdlikkuse kokkulepe riisuda üksteist suurima viisakusega, ning kuniks mäng kestab, seatakse põhimõtteks täielik egoism, mida ei eita mitte keegi; hoolimata kogu kultuurist, mida see *oma* maneeridega tekitada saab, võib sääraselt konversatsioonilt vaevalt loota seltskondliku heaolu ühendamist voorusega, seega tõelise huumaansuse tõelist edendamist.

Heaolu, mis veel kõige paremini paistab kokku sobivat voorusega, on *hea lõunasöök heas* (ja kui või-

³Fragment teosest: Immanuel Kant. Anthropologie in pragmatischer Hinsicht. Königsberg, 1792, B244- B250. Tlk.

malik, siis ka vahelduvas) *seltskonnas*; Chesterfield⁴ on öelnud, et seltskond ei tohi jääda alla *graatsiate* arvu ega tohi üle olla *muusade* omast⁵.

Kui ma võtan ühe laudkonna puha maitsetundega meestest (ühinenud esteetiliselt)⁶, siis niikaua, kuni nende sihiks on nautida ühiselt mitte ainuüksi lõunasööki, vaid ka üksteist (ja sel juhul ei saa nende arv suurt üle graatsiate arvu olla), ei pea selle väikse laudkonna taotluseks olema mitte ainult ihuline rahuldus – mida igaüks võib ka üksinda kogeda –, vaid ka seltskondlik nauding, mistarvis igaüks paistab olevat pelgalt vahendiks; seal on see arv just piisav, et vestlus ei jääks toppama, vaid ka eraldiolevates väiksemates seltskondades ei peljataks end lähimale naabrile avada. /.../

⁴ Philip Dörner Stanhope, Earl of Chesterfield (1694–1773), inglise riigi- ja kirjamees, kellele Kant ka oma teistes kirjatöödes osutab. Tlk.

⁵ Seega on laudkonna parajaks suuruseks 3–9 inimest. Tlk.

⁶ Pidulauas, kus daami juuresolek juba isenesest piirab härrasmeeste vabadust sündsusega, on vahetevahel tekkiv äkiline vaikus paha, igavusega ähvardav seik, mille puhul ei söanda keegi tuua mängu midagi uut, kõneluse jätkamiseks sobilikku; kuna lausa laest seda võtta ei saa, vaid päevakajalistest uudistest, mis aga peavad olema huvitavad. Ainus isik, eeskätt majaperenaine, saab seda soikujäämist sageli üksinda vältida ja hoida konversatsiooni käigus, et konversatsioon nimelt, nagu kontserdil, üleüldise ja puhta rõõmuga lõppeks ning oleks just seeläbi seda kosutavam; sarnaselt Platoni pidusöögile, mille kohta külaline ütleb: "Sinu lõunasöögid ei meeldi mitte ainult siis, kui neil lastakse endale hea maitsta, vaid nii tihti ka, kui neile mõeldakse."

On seejuures iseenesestmõistetav, et see, mida kõigis laudkondades, isegi suure ühislaua ääres mõne ebadiskreetse lauakaaslase poolt mõne puuduja kahjuks avalikult kõneldakse, pole siiski kasutamiseks *väljaspool* seda seltskonda ega tohi saada välja lobisetud. Sest igal sümpoosionil on ka ilma selleks eraldi sõlmitud lepinguta teatud pühadus ja kohus vaikida selle osas, mis võib laudkonnakaaslastele väljaspool seda ebameeldivusi põhjustada; sest et selle usalduse puudumisel häviks nauding, mis on moraalsele kultuurile endale nõnda kasulik seltskonnas, ja selle seltskonna nautimine ise. /.../

See pole pelgalt seltsimise *maitse*, mis peab juhtima konversatsiooni, vaid ka printsiibid, mis peavad inimeste avatud läbikäimisele kehtima oma mõtete abil suhtlemisel nende vabadust piiravate tingimustena. /.../

Üksinda süüa (solipsismus convictorii⁷) on filosofoerivale õpetlasele ebatervislik⁸; see pole mitte taasta-

⁷ Lad k: (laudkonna)kaaslase solipsism. Tlk.

⁸ Kuna see, kes filosoferib, peab oma mõtteid kogu aeg endaga kaasas kandma, et läbi mitmesuguste katsetuste välja selgitada, milliste printsiipide külge tuleb süstemaatiliselt siduda need mõtted, ja ideed, kuna need pole kaemused, hõljuvad samuti temale ette õhus. See, kes on historiliselt või matemaatiliselt õpetatud, saab seevastu need enda ette maha panna ja neid nii viisi, sulg käes, vastavalt mõistuse üldistele reeglitele, samas siiski kui fakte, empiirilisel korrastada, ja nii viisi, kuna eelnev on teatud punktides viidud lõpule, jätkata järgnevatel päevadel tööd sealt, kus jättis selle pooleli. – Mis filosoofi puutub, siis teda ei saa üldse pidada tööliseks teaduste hoones, st õpetlaseks, vaid teda tuleb vaadelda tarkuseuurijana. /.../

mine, vaid *väljakurnamine* (eriti kui see üksildaseks *mõnulemiseks* muutub); väsitav töö, mitte aga elavdav mõtete mäng. *Nautiv* inimene, kes üksildase lõunasöögi ajal koormab ennast mõtetega, minetab vähehaaval reipuse, mille ta aga seevastu saavutab, kui mõni laudkonnakaaslane pakub talle uut ainet elavnemiseks oma vahelduvate mõtteväljatustega, mille peale ta poleks ise tulla saanud.

Küllusliku söögilaua juures, kus toitude rohku-
se eesmärgiks on hoida külalisi kaua koos (*coenam ducere*⁹), läbib vestlus tavaliselt kolm astet: 1) *jutus-*
tamine, 2) *resoneerimine* ja 3) *naljatamine*.

A) Päevauudised, kõigepealt kohalikud, siis ka välismaised, erakirjade ja ajalehtedega sisse tulnud.

B) Kui see esimene isu on rahuldatud, muutub seltskond juba elavamaks; kuna arutlemise juures on raske vältida hinnangute erinevust ühe ja sama kõnealuse objekti kohta ning igaühel on enda antud hinnangust mitte just kõige madalam arvamine, siis tõuseb vaidlus, mis ergutab isu roogade ja veini järele ning vastavalt vaidluse elavusele ja selles osalemise määrale teeb vaidluse kosutavaks.

C) Kuna aga arutlemine on alati teatud laadi töö ja jõupingutus, see aga muutub selle ühesama üsna rikkaliku naudingu *vältel* lõpuks väsitavaks, suubub kõnelus loomulikult moel pelka vaimutsemismän-

⁹ Lad k: hoida inimesi söögilaua taga. Tlk.

gu, osalt ka kohalviibivate naisterahvaste meeleheaks, keda väiksed vallatud, ent nende soole mitte solvavad rünnakud mõjutavad end oma vaimukuses paremana näitama ning nii lõppeb lõunasöök *naermisega*; kui see on vali ja heasüdamlik, töötab see kehalise heaolutunde heaks, sest loodus on selle tänu vahelihase ja sisikonna liikumisele päris sobivalt kõhule seedimise toimimiseks määranud; kusjuures pidusöögil osalejad ime küll kui palju vaimukultuuri arvavad leidvat looduse sihis. /.../

Reeglid ühe maitseka pidusöögi jaoks, mis seltskonda elustab, on: a) valida vestlusteks aine, mis huvitab kõiki ning alati ajendab kedagi kõneldule midagi kohaselt lisama; b) mitte lasta vestlusesse sugeneda surmavaikusel, vaid üksnes silmapilksel pausidel; c) vestluse objekti mitte muuta ilma vajaduseta ning mitte hüpata ühelt aineselt teisele, kuna meelemõistus pidusöögi lõpus nagu ka draama lõpus (seesugune on ju mõistusliku inimese kogu läbitud elu) tegeleb vältimatult kõneluse mitmesuguste aktide taasmeenutamisega: kui ta ei suuda siis seose juhtlõnga leida, tunneb ta end segadusse aetuna ning kogeb nõrdimusega, et pole kultuuriliselt üldse mitte edenenu, vaid pigem tagasi langenud. /.../ d) Mitte mingil oma õiguse tagajamisel ei tohi endal ega ka seltskonnakaaslastel lasta tekkida või kesta: *ennemini*, kuna see vestlus ei pea olema äri, vaid üksnes mäng, tuleb igasugune

tõsimeelsus mõne osava sobiliku naljaga tõrjuda.
e) Tõsises vaidluses, mis pole ikkagi välditav, ise-
end ja oma afekte hoolsalt talitseda, et alati paistaks
välja vastastikune austus ja heatahtlikkus; *kusjuures*
olulisem on *toon* (mis ei tohi olla kriiskav ega arro-
gantne) kui vestluse sisu; et seega mitte keegi kü-
lalistest ei naaseks seltskonnast koju mõne teisega
tülili läinuna. /.../

Nii tähtsusetud, kui need seadused võivad peen-
tele inimestele ka paista, eeskätt puht moraalsetega
võrreldes, on ikkagi kõik see, mis seltsimist soodus-
tab – kui see ka vaid meeldivates maksiimides või
maneerides seisneks – voorusi kasulikult riietav
rüü, mis on viimastele ka tõsimeelselt soovitatav. –
Küüniku purism ja *anahoreedi*¹⁰ *lihasuretamine* ilma
seltskondliku heaoluta on vooruse moonutatud ku-
jud ega kutsu vooruse poole; graatsiate poolt hülja-
tuna ei saa need pretendeerida humaansusele.

Saksa keelest tõlkinud Eduard Parhomenko

¹⁰ Erakmunk. Tlk.

Koloreeritud puulõige Emil Doerstlingi maali
„Kant ja tema lõunasöögilaudkond“ (1892/93)
järgi. Immanuel Kant on laua ääres istujatest
vasakult teine, kes hoiab käes kirja.

NÄIDENDI TEGELASTE PROTOTÜÜPIDEST

Martin Lampe (1734–1806), Immanuel Kanti majateener. Martin Lampe asus Kanti majja teenriks pärast teenistust Preisi armees ja töötas seal nelikümmend aastat. Kuna esimestel aastatel ei elanud Martin oma peremehe majas, ei teadnud Kant alguses, et too on abielus. Hiljem abiellus Martin teistkordselt ning tema abikaasa Anna Charlotte ja nende tütar abistasid samuti Kanti majapidamises. 1802. aastal, kaks aastat enne oma surma, oli Kant sunnitud Martini joomise ja sobimatu käitumise tõttu vallandama. Kanti märkmetest ilmneb, et ta oli oma vana teenriga nii harjunud, et kippus ka tema järglast Johann Kaufmanni Lampeks kutsuma. Oma testamendis määras Kant siiski Martin Lampele iga-aastase pensioni.

Johann Friedrich Schultz (1739–1805), teoloog, filosoof, Königsbergi kuningliku lossikiriku esimene õuejutlustaja, Königsbergi ülikooli matemaatikaprofessor. Kanti lähedane sõber ja sagedane külaline tema laudkonnas. Avaldas luulet ja teoloogilisi traktaate, kuid suurem osa tema teostest olid pühendatud matemaatikale. Schultz aitas ka mitmeid Kanti tekste lugejate jaoks lahti seletada.

Johann Friedrich Vigilantius (1757–1823), jurist, kohtunik. Kanti hea sõber ja sagedane lõunakülaline, kes nõustas teda mitmetes õiguslastes asjades, muuhulgas koostas tema testamendi. Viibis juures, kui Kant 1804. aastal suri, ning aitas matustel tema kirstu kanda. Nagu Schultz, oli ka Vigilantius sügavalt huvitatud Kanti filosoofiast, ta käis ülikoolis tema loengusarju kuulamas ja tegi märkmeid, mis on hiljem trükitud avaldatud ja aidanud paljudel filosoofiahuvilistel Kanti teoseid mõista.

Johann Georg Scheffner (1736–1820), jurist, kirjanik, riigiametnik, vabamüürlane. Scheffnerit on nimetatud Kanti pikaajalisemaks ja lähedasemaks sõbraks, kes käis samuti tihti tema juures lõunal. Pärast õigusteaduskonna lõpetamist Königsbergi ülikoolis osales ta seitsmeaastasest sõjas, 1765 abiellus ning tegutses edaspidi suure osa oma elust avalikus teenistuses. Scheffneri sulest pärineb mh teos „Erotische Gedichte“ („Erootilised luuletused“), mis oli tolleaegses saksa kirjanduses tavatu.

Aron Isaak Joel (1749–?), Kanti ihuarst ja sagedane lõunasöökidel osaleja.

KÖNIGSBERG

Kunagine Königsbergi linn Läänemere lõunakaldal kannab tänapäeval nime Kaliningrad ning on Venemaa Kaliningradi oblasti keskus. Linna ajalugu ulatub keskaega, mil see asula kandis vana-preisi nime Twangste. 13. sajandi ristisõdade käigus ehitati preisi aladele tunginud Saksa ordu sinna enda kaitseks linnuse, nimetades selle Königsbergiks (Kuningamäeks). Muistne preisi kultuur hävines täielikult, allesjäänud rahvakild assimileerus järgnevate sajandite jooksul sakslastega.

Pärast orduriigi sekulariseerimist 16. sajandil moodustati Ida-Preisimaast Preisi hertsogkond, 1618 langes see Brandenburgi kuurvürsti valdusse ja 1701 läks Preisi kuningriigile. Seitsmeaastase sõja käigus, mille algatas Preisimaa kuningas Friedrich II ehk Friedrich Suur, vallutasid Königsbergi 1758. aastal Venemaa väed ning kogu Ida-Preisimaa läks kolmeks aastaks Vene keisririigi koosseisu. Pärast keisrinna Jelizaveta Petrovna surma lõpetas Peeter III aga sõja Preisimaaga ja tagastas liidulepinguga Friedrich Suurele kõik vallutatud alad, misjärel Preisimaast kujunes üks sõjaliselt võimsamaid riike Euroopas.

1871. aastal jõudis lõpule Saksa keisririigi

ühendamine ja Königsbergis kroonitud Preisimaa kuningas Wilhelm I kuulutas end Saksa keisriks. Pärast Esimest maailmasõda, aastatel 1919–39 eraldas Ida-Preisimaad ülejäänud Saksamaast nn Poola koridor. Teise maailmasõja käigus hävis suur osa ajaloolisest Königsbergist. 1945. aastal hõivas linna Punaarmee, järelejäänud saksa elanikkond kas põgenes või küüditati, Potsdami konverentsi otsusega jagati piirkond ära Nõukogude Liidu ja Poola vahel. 1946. aastal nimetati Königsberg ümber Kaliningradiks.

Venemaa jaoks on Kaliningradi näol tegemist strateegilise paigaga, kuna see on tema ainus aastaringselt jäävaba sadam Euroopas (kui Krimm välja arvata) ning seega koduks Läänemere flotillile.

Tänapäevaks on Kaliningradist hävinud või hävitatud suur osa saksa arhitektuurist ja mälestistest, sealhulgas Königsbergi loss. Saksa mälestusmärkidest on ainsana säilinud monument Immanuel Kantile, keda vene rahvuslaste protestidest hoolimata peetakse laialdaselt tänaseni linna mõjukamaks suurkujuks. 2010. aastal nimetati endine Kaliningradi Riiklik Ülikool tema auks ümber Immanuel Kanti nimeliseks Balti Föderaalülikooliks. 2018. aastal, kui arutati võimalust anda Kanti nimi ka Kaliningradi lennujaamale, valasid ettepaneku vastased Kanti monumendi

trotsiks roosa värviga üle ja levitasid oponeerivaid lendlehti.

Immanuel Kanti eluajal oli Königsberg Berliini kõrval Euroopa suuruselt teine linn Saksamaal ning tänu talle muutus 1544. aastal asutatud Königsbergi ülikool 18. sajandi teises pooles üheks Euroopa olulisemaks filosoofiakeskuseks. 1990ndate aastate alguses restaureeriti Vene-Saksa ühisprojektina Königsbergi katedraal, kus praegu asub Kanti muuseum, 2018. aastaks renoveeriti ja avati Kanti muuseumina Kaliningradi lähedal Veselovka külas asuv eluhoone, kus Kant elas aastatel 1747–1751.

Maja Veselovkas enne ja pärast renoveerimist.

Kant Königsbergi kohta antropoloogialoengutes (1798): „Üks suur linn, ühe suure riigi keskpunkt, kus asub selle riigi valitsuse maakolleegium ja millel on ülikool (teaduste kultuuri jaoks) ja pealegi veel merekaubanduslik asend, mis sisemaalt tulevate jõgedega, nagu ka piirnevate kaugelevate maadega, kus eri keeled ja kumbed, soodustab läbikäimist ja liiklemist – üks seesugune linn umbes nagu Königsberg Pregeli jõe ääres saab küll olla inimese- kui ka maailmatunnetuse avardamiseks sobiv koht, kus seda teha saab ka reisimata.“

Saksa keelest tõlkinud Eduard Parhomenko

„Kanti“ tekst valmis 2010. aastal. Sama aasta kevaldel tekitas Euroopa lennuliikluses suurt segadust Islandi vulkaan Eyjafjallajökull. Märksa suuremat kaost ja kirjeldamatut laastamistööd põhjustas kogu põhjapoolkeral aga Islandil asuva Laki vulkaani purse 1783. aastal. Lisaks väikese saareriigi enda kaotustele – hukkus viiendik elanikest, hävisid põllumaad ja kariloomad – levisid mürgised gaasid ka paljudesse teistesse Euroopa riikidesse, eriti suur oli ohvrite arv Briti saartel. Tänapäeval on mitmed ajaloolased väitnud, et selle mõjud töid kaasa näljahäda Egiptuses ning kahjustasid Euroopa majandust niivõrd, nii et süvenev toidupuudus võis viimaks viia välja Prantsuse revolutsioonini 1789. aastal.

1783. aastal tõusis Prantsusmaal esimest korda maailma ajaloos inimene õhusõidukiga taevasse. Vennad Joseph-Michel ja Jacques-Étienne Montgolfier suutsid välja töötada ja lendu lasta kuumaõhupalli (*globe aérostatique*), mille esimese mehitatud katselennu pardal viibis Jacques-Étienne ise. Nende saavutuse tunnustamiseks tõstis kuningas Louis XVI vendade isa aadliseisusesse, millega kaasnes päritav tiitel de Montgolfier.

Phobos – hirmu kehastus antiikmütoloogias. Armastus- ja viljakusjumalanna Aphrodite ning sõjajumal Arese pojad Phobos (hirm) ja Deimos (õud)

olid Vana-Kreeka mütoloogias hirmu ja kaotuse jumalad. Usuti, et Phobos armastab verd, seetõttu ohverdati talle enne sõjakäiku kariloomi. Legendide järgi kandsid suured sõdalased, nt Herakles ja Agamemnon, kilpe, millel oli kujutatud Phobost. Sageli kujutati teda lõvipeaga. Phobose nimest tuleb ka sõna „foobia“ – haiguslik kartus, sundmõtteil rajanev haiglane hirmuseisund. Foobiale on iseloomulik hirm mingi kindla asja, tegevuse või situatsiooni ees, mis tegelikult endast suurt ohtu ei kujuta. Kõige levinumad foobiavormid on agorafobia (hirm avalike kohtade ees), akrofobia (hirm kõrgus ees), arahnofobia (hirm ämblike ees), klaustrofobia (hirm kitsaste suletud kohtade ees), ahluofobia (hirm pimeduse ees) ja aviatofobia (hirm lendamise ees), aga esinevad ka näiteks autofobia (hirm üksiolemise ees), gamofobia (hirm abielluda), helmintofobia (hirm ussikeste ees), kopofobia (hirm füüsilise töö ees), neofobia (hirm igasuguse uue asja ees) ja feminofobia (hirm naiste ees), barofobia (hirm gravitatsiooni ees), filosofoobia (hirm filosoofia ees), apeirofobia (hirm igaviku ees), monologofobia (hirm korduse ees), kronofobia (hirm aja ees), gallofobia (hirm prantslaste ees), alektrofobia (hirm kukkede ja kanade ees), erotofobia (hirm kehalise armastuse ees), sotsiofobia (hirm sattuda piinlikku olukorda või jääda naerualuseks) ja fobofoobia (hirm foobiaste ees).

Töörühm

Lavastusjuht Mart Saar

Etendusteenistuse juht Kristi Pumbo

Dekoratsioonid Pärtel Tall, Tiit Villemsoo,
Airi Look, Rene Vernik, Roman Kuznetsov

Kostüümid Ene Palu, Aalja Soome,
Airiin Saar, Tiina Uiho, Jaana Leib

Heli Haar Tammik, Arbo Maran, Indrek
Tiisel, Lauri Urb, Nikita Šiškov

Valgus Neeme Jõe, Teet Orupõld, Talis
Toit, Sten Ojaperv, Margus Sepman

Rekvisiit Terje Kessel-Otsa, Veeli Tamm,
Margus Mänd, Liisa Tetsmann

Grimm Anu Konze, Enda Karimõisa, Annifrid
Muda, Marika Paesalu, Heldi Aun-Trepp

Riietajad Külli Pavelson, Anneli Kõrvel,
Õnne Meronen, Maris Mihašova

Lava Jaak Kaljurand, Jaan Kaljurand,
Tarvo Elblaus, Jarko Rahnel, Jasper Roost,
Joonas Eskla, Ilmar Aru, Rein Jurna

Kella mehhatroonikud Alvar Pällo,
Alari Õis, Superhands OÜ

Tallinna Linnateatri toetajad ja koostööpartnerid

Tallinna Kultuuriamet
Kultuuriministeerium
Eesti Kultuurkapital

Hooaja peatoetaja Utilitas

Suurtoetajad Espak, Nordecon, ABC Motors

Toetajad Advokaadibüroo COBALT,
Advokaadibüroo TurnStone, Collistar,
Dr. Hauschka, Floorin, Igepa, Ilotrukk,
e-toidupood FOODMOOD, Medicum,
MyFitness, Pariisi Vesi, Pro Beauté, Ühisteenused

Meediapartnerid Eesti Rahvusringhääling,
Meedius Eesti

Publikut kostitavad Paulig, Fazer Eesti,
Greenfield, Marmiton, Reval Kondiiter

Lavastuse „Kant“ toetajad Floorin,
Disain Digesto OÜ, Mari Masso Millinery

Lavastuse „Kant“ suupisted
4SistersKitchen Catering

LEIDA RAMMO LINNATEATRI FOND

Eesti Rahvuskultuuri Fondi juures tegutseva Leida Rammo Linnateatri fondi eesmärgiks on toetada Tallinna Linnateatrit ning tunnustada teatri loomingulist kollektiivi.

Annetusi Leida Rammo Linnateatri fondile saab teha:

Saaja: Sihtasutus Eesti Rahvuskultuuri Fond

Pank: EE672200221001101347
SWEDBANK

Selgitus: Annetus
Leida Rammo Linnateatri fondi

TALLINNA LINNATEATER ON EESTI ESIMENE ROHELINE TEATER!

See kavaleht on valmistatud Ecolabeli sertifikaadiga märgistatud paberist.

Loe rohelise kontori kohta lisaks:
ekja.ee/et/roheline-kontor/

